

DOMBORMŰ A TEMPLOM ELŐCSARNOKÁBAN

*„Megköveztettek, kínpróbát szenvedtek,
akikre nem volt méltó e világ!”*

A HÁBORÚ végén ártatlanul kivégzett délvidéki magyaroknak meglehetősen kevés helyen állítottak eddig emlékművet, pedig tájunkon alig akad magyarul lakta helység, amelyikben ne történt volna tömeges mészárlás. Még kevesebb helységben sikerült összegyűjteni és méltó módon megörökíteni a kivégzettek névsorát. Az pedig nem történt meg a közelmúltig, hogy valamelyik áldozatnak személyre szóló emlékművel adózzunk. Mi, utódok és túlélők. A 2006. esztendőben, június 17-én Torontáltvásárhelyen, a református templom előcsarnokában történt ilyen.

Nem sokkal a jelzett júniusi esemény előtt Móricz Attila lelkipásztor és Laskai Sámuel gondnok az alábbi levéllel fordult sok-sok címzetthez:

„Református Keresztyén Egyház, torontáltvásárhelyi Református Egyházközség; MEGHÍVÓ 2006. június 17-én a Torontáltvásárhelyi Református Egyházközség templomában emléktáblát avatunk a gyülekezet volt lelkipásztora, Gachal János emlékére az alábbi napirend szerint: 11.00 Istentisztelet; 11.45 Avatóünnepség, az emléktábla leleplezése, az emléktábla megkoszorúzása.”

A program szerint délután is volt egy említésre méltó esemény, mégpedig a Gachal-sírbolt megkoszorúzása. A keleti temetőben ugyanis áll a családi sírbolt. Valójában itt lenne a helye a mártírnak is. A sírfeliraton szerepel is egy Gachal János, de az az ifjabbik, a püspök fia. Fiatalon elhunyt, rövid ideig tartó szolgálat után. Az történt, hogy 1941 tavaszán a királyi Jugoszlávia utolsó intézkedéseinek egyikeként mozgósítást rendelt el, s az ifjú lelkesnek is be kellett vonulnia. Rideg kaszárnnyában, betonpadlón aludt az egység, s ő súlyos vesebajt kapott, egy év múlva belehalt.

A domborműavatás általános – egyházi és községi – ünnep keretében bonyolódott le. Talán nem fölösleges nyomatékosítani, hogy az ünnepség hivatalos és nyilvános volt! Képviseltette magát rajta azoknak a magyarországi helységeknek az önkormányzata és gyülekezete, amelyekből a falu népe zömmel származik, de ott volt Antalfalva község⁵⁴ helyhatóságának is a hivatalos küldötte Miroslav Križan polgármester személyében, s fel is szólalt, leróva kegyeletét az ártatlan áldozat emléke előtt. Tatar Erzsébet erre az alkalomra összegyűjtött néhány Gachalra vonatkozó emléktárgyat, amelyekből állandónak szánt kiállítást rendezett be ugyancsak az előcsarnokban. Az avatás alkalmával istentisztelet volt a templomban, amelyen Marton Károly magyaríttebei esperes hirdette az ígét, a mártírról pedig többek között megemlékezett Csete Szemesi István, az egyházmegye püspöke, avató emlékbeszédet pedig Kószó Péter, Hódmezővásárhely alpolgármestere mondott. Az avatáson rövid emlékeztető hangzott el azokról a körülményekről, amelyek nehezítik a mártír életútjának, halála körülményeinek és nyughelye meghatározásának felderítését.

Idézetek Marton Károly esperes elhangzott szavaiból. Ezzel a bibliai idézettel kezdte: *„Lenyúlt a magasból és fölvettem, a nagy vizekből kihúzott engem. Megmentett engem erős ellenségeimtől, gyűlölőimtől, bár erősebbek nálam... Tágas térre vitt ki engem, megmentett, mert gyönyörködik bennem.”* Majd ezzel az imával folytatta: *„Köszönjük, Uram, hogy ebben a sötétségben is látsz minket. Hadd dicsérjünk, hogy van szavad hozzánk. Segíts, hogy amit mondasz, megértsük. Adj nekünk szívet, és fület a hallásra.. Add meg számunkra az ígét. Ámen.”* Igehirdetését végül ezzel az imával zárta: *„Óh, Uram, bár elkövetkezne az a nap az életünkben, amikor megszabadíthat sz minket ellenségünkötől. Kérünk, könyörülj, hiszen látod, hogy már olyan szükségben vagyunk. Körül vagyunk véve falakkal, palánkokkal, nincs tágas tér, mozdulni sem tudunk. Add, hogy szűk helyen, a szükségben tudjunk Hozzád kiáltani.*

⁵⁴ A volt Jugoszlávia örökségeként a mai Szerbiában még mindig a közigazgatásilag járásnak megfelelő községek képezik a közigazgatási alapegységet. Torontálvásárhely a maga több ezer lakosával nem tekinthető önálló közigazgatási egységnek, hanem Antalfalva községhez tartozik.

Úr Jézus, legyél váram, kösziklám, szabadítóm. Hadd tudjunk egész szívből imádkozni, hogy lenyúlhass a magasból, cselekedhess, hogy dicsőíthessünk Téged életünk végéig.”

Emlékbeszédében István püspök szintén bibliai idézetekkel indította gondolatsorát, mégpedig a Zsidókhöz írt levél 11. részének válogatott verseivel: „Akik által országokat győztek le, igazságot cselekedtek, az ígéreteket elnyerték, az oroszlánok száját betömték... Mások pedig megcsúfoltatások és megostoroztatások próbáját állották ki, sőt még bilincseket és börtönt is. Megkövezettek, kínpóbát szenvedtek... akikre nem volt méltó e világ...”

Az idézet után így folytatta: „Isten Igéje arról beszél, hogy vannak keresztyén testvéreink, és ilyen volt Gachal János is, akikre nem volt méltó a világ, mert amit tettek, amiben megálltak szilárdan: az az Istennek való teljes engedelmesség ragyogó példája. Nagy szomorúság tölti el szívünket, hogy élete ilyen szenvedéssel fejeződött be. De nagy vigasztalást is adott Isten a megemlékezésnek ezekben az óráiban: ez pedig az, hogy szerettei közül itt lehet velünk unokája, akit ő ismert, és aki őt testi szemeivel láthatta, és itt van közöttünk szintén: jelenlevő unokájának unokája, vagyis a vértanú püspökünk ükunokája és egy dédunokája is.” A püspök megemlékezett mártír elődje embermentő cselekedeteiről is: „Annak ellenére, hogy a gyülekezetünket felvirágoztatta és a délbánáti magyarságnak is lángoló fáklyája lett, a más vallásúakat és más nemzetiségűeket is, sőt: más meggyőződésűeket is emberi méltóságukban becsülte. Kiállt az üldözöttekért, talán ezért is lett maga is üldözött. A messze földről ideérkezett izraelitáknak bizonylatot adott ki, hogy híveihez tartoznak, munkatársaival együtt támogatta a német megszállás alatt bujkáló kommunistákat, köztük Németh Pétert, aki Gachal Jánoshoz hasonlóan vértanúhalált halt, mert nem engedte meg a debelyacsai magyarok, reformátusok kiirtását. (De ő sem akadályozhatta meg, hogy néhány református vezetőt, a lelkész munkatársait is elhurcolják, kivégezzék.)

Gachal János nemes keresztyéni és nemzeti jellemének, példamutatásának legyünk mi is követői! Sohase tagadjuk meg hitünket és édes anyanyelvünket!”

A templom előcsarnokában Kószó Péter, Hódmezővásárhely alpolgármestere mondott alkalmi beszédet. Több oka volt az ünnepség szervezőjének, hogy éppen e város küldöttét kér-

Tisztelgés az emlékmű előtt az avatás idején

jék föl e fölemelő gesztusra. Az első mindenképpen az, hogy Torontáltvásárhely polgárainak nagy része Hódmezővásárhelyről érkező telepeseeknek a leszármazottja, a két helység lakossága és előljárósága között azóta is eleven kapcsolat áll fenn, amit általában csak a súlyos politikai, rossz államközi kapcsolatok szoktak megzavarni. A másik, hogy Hódmezővásárhely nagy segítséget nyújtott a dombormű elkészítéséhez. A harmadik pedig, hogy Návay Sándor szobrászművész, a dombormű alkotója is hódmezővásárhelyi.

Kószó alpolgármester egy több ezer éves eredetű, napjainkig is élő mondás keletkezése körülményeinek felelevenítésével kezdte avatóbeszédét. *„Közismert az a történet, amikor Krisztus előtt 390-ben a Brennus vezette gall hadsereg tönkrement Róma csapatait, és a szenátus ezer font, vagyis 327 kg aranyat ajánlott váltságdíjként a békéért. A mérlegeléshez a gallok hamis súlyokat hoztak. Amikor a rómaiak emiatt panaszkodtak, Brennus a túlsúlyok mellé még a kardját is a mérlegre dobta, és Quintus Sulpicius katonai tribunnak azt felelte: «Vae victis.» Azaz: Jaj a legyőzötteknek.”*

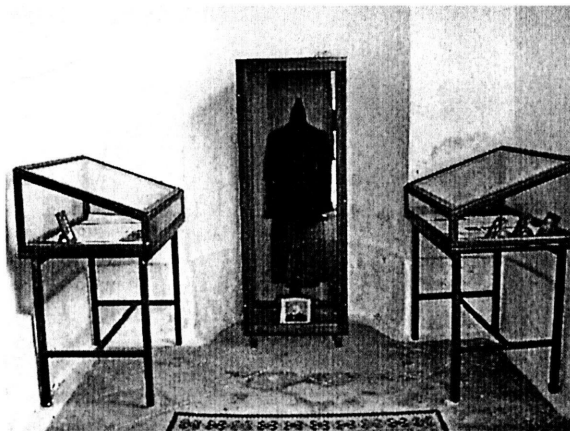
Az alpolgármester fölemlítette, hogy az éppen kormányzó magyar politikai pártok arra hangolták Magyarország szavazóit, hogy a 2004. december 5-ére kitűzött népszavazáson tagadják

GACHAL
JÁNOS
PÜSPÖK-LELKIPÁSZTOR
1881-1944

www.nella.com

A domborműves arckép

*Emléktárgyak a vitrinekben, a templom előcsarnokában.
Középen a palástja*

meg az állampolgárságot a határon túli magyaroktól. E galád-ság ellensúlyozására városa Tiszteletbeli Polgár címet adományoz minden határon túli magyar nemzetiségű kérelmezőnek. Ezen oknál fogva sajátjának tekinti Gachal János mártír püspököt, s egyebek mellett ezért bírta meg Hódmezővásárhely neves szobrászművészt, hogy a város költségén készítse el a püspök domborműves arcképét „A Torontálvásárhelyi Református Egyházközség temploma számára, amelyet ünnepélyes keretek között a két város népessége, illetve hivatalos képviselői előtt fölavatok, és azzal adom át Önöknek, hogy püspökük emlékét szívükben örökre megőrizték. Isten áldását kérem magyar testvéreinkre. Emlékezzünk a múltra, hogy a történelem árnyéka soha többé ne boruljon a szerb és a magyar nép barátságára!”

Az avatóra készülvén ifjú Bakator János alkalmi újságot szerkesztett, amelyben foglalkozik a mártír életútjával. Fölkereste a már említett Tatár Erzsébetet, az emlékszoba berendezőjét. Erzsébet asszony elmondta, honnan támadt az ötlet, s hogyan szerezte be a kiállított tárgyakat: „Tiszteltem a püspök urat. Húsz

éve már, hogy érdeklődöm emléktárgyai után. Sokáig nem volt remény az emléktárgyak összegyűjtésére. Úgy tudom, hogy pipa-gyűjteménye is eltűnt. Közismert, hogy könyveit elégették. Amikor megismerkedtem Farkas Lászlónéval, a gyűjtemény hirtelen meg-gazdagodott. Ő ugyanis felajánlotta nagyapja hagyatékát, amelyet szeretettel őriztettem, rakosgattam. Ekkor született az ötlet, hogy ezeket az egyedi tárgyakat ki lehetne állítani a templomunk mel-lékbejáratának csarnokában.”

A meglehetősen szűk helyen csupán néhány vitrin fér el, de ezeket szakszerűen készítették, és a bennük elhelyezett tárgyak is szépen vannak elrendezve, ami annak köszönhető, hogy az új-vidéki Vajdasági Múzeum egyik szakértője ötleteit és keze mun-káját adta hozzá.

Az Újvidéken élő özvegy Lénártné Mérges Erzsébet (született Torontáltvásrhelyen 1929-ben) jól emlékszik még Gachal János-ra. Eltűnése körülményeiről ugyan nem emlékszik részletekre, csupán magára a tényre: egyik napról a másikra nyoma veszett. Félelmetes hetek voltak azok. Az akkoriban 15 éves leány egy esős napon az utcán haladván három emberi hullát látott. Ké-sőbb megtudta, hogy a faluban a németek által örként alkalmazott olasz hadifoglyok közül valók voltak. Ilyen élmény másokat is ért, a félelem tehát gyökeret vert a szívekben. Erzsébet asz-szonytól afelől érdeklődtünk, milyen hatással volt a falu ma-gyar népére a püspök rejtélyes eltűnése. Sok találgatásra is adott persze okot, de nem ez a leglényegesebb. „Ha elvisznek valakit, akkor az ember föltételezi, hogy talán valamit csinált. Na de hát a püspök úrról mindannyian tudtuk, hogy rosszat nem tett. Der-medtség, rettegés támadt bennünk.”

„Emlékszik-e még a negyvenegyes húsvéti eseményekre? Csak-ugyan várták a magyar honvédeket?

Hogyne vártuk volna! Diadalkaput állítottunk az antalfalvi út mellett. Volt egy nóniusz lovunk, a testvéremmel még azt is feldí-szítettük s oda hajtottuk. Nekem ugyan senki sem mondta, hogy szavalnom kellene, de mert nagyon szerettem a verseket, írtam egy alkalmi verset, hogy én azt majd elmondom: »Isten hozott, kedves vendég! Szép magyar vitézek.« Aztán jöttek a németek. Vasúton hozott járművekkel.”

Erzsébet asszony közölte még, hogy a lelkésznek hatalmas könyvtára volt, amelyből készségesen kölcsönzött a falu összes diákjának. Abban az időben igen sok helybeli gyerek tanult a Bánság területén működő különféle magyar iskolákban. Elsősorban a helybeli polgári iskolában, de nagy számban jártak a pancsovai magyar gimnáziumba és a becskerekai Magyar Kereskedelmi Iskolába is. A Bánság területén fenntartott magyar iskolahálózat – elsősorban a becskerekai, a nagykikindai, a verseci és a pancsovai gimnázium és az ugyancsak nagybecskerekai kereskedelmi iskola – tanulói közül került ki a háború utáni bánsági magyar értelmiség. Már aki túlélte a „felszabadulás”-t. A felsorolt tanintézményekben az 1943/1944-es tanévben összesen mintegy másfélezer magyar diák tanult. Csak egyet hadd említsünk a legkiemelkedőbbek közül: a nagybecskerekai gimnázium III.b osztályában a kitűnők között említik Ribár Béla torontálvásárhelyi születésű diákot, a kristálytudományok későbbi világhírű tudósát, a szerb és a magyar akadémia tagját, a vajdasági akadémia egyik alapítóját.⁵⁵

⁵⁵ A Bánság területén működő magyar iskolákról igen pontos nyilvántartást vezetett a Bánsági Magyar Közművelődési Szövetség Iskolafelügyelősége. Évente kiadott Étesítőt, amelyben megtalálható a tanári kar névsora és a diákoké, ez utóbbiakat osztályonként, előmenetelük szerint csoportosítva ábécésorrendben tette közzé.